

Γιάννενα: Νεοφιλελεύθερος Αναπτυξιακός Οίστρος και Δημόσιος Χώρος

Άλεξ Μπέγκα*

**Πολοδομική αποδιάρθρωση μέσω του εμπορίου του δημόσιου χώρου.
Η περίπτωση των Ιωαννίνων.**

Σε μια συζήτηση για την επίθεση στον δημόσιο χώρο στο αστικό περιβάλλον και παράλληλα στις αντιστάσεις που προκύπτουν, όπως συνέβη και στα Γιάννενα, θα ξεκινήσω τονίζοντας ότι οι δημόσιοι χώροι συνιστούν για τον σχεδιασμό στις διάφορες κλίμακές του (χωροταξικός, περιφερειακός, πολεοδομικός) πρωταρχικό αντικείμενο μελέτης, καθώς αποτελούν το τμήμα των υλικών δομών της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης που αναλαμβάνει το ευρύτερο αστικό κράτος. Κατά την μακρά Κευνσιανή οικονομική περίοδο, διατηρούν χαρακτήρα **αγαθού**, καθώς πρέπει να ωφελούν την ανθρώπινη καθημερινότητα, υποστηρίζοντας λειτουργίες αναγκαίες στη ζωή των εργαζομένων, χωρίς ή με ελάχιστο αντίτιμο.

Στο επίπεδο της πόλης, από τη μετακίνηση και την άθληση ως την ξεκούραση και τη βόλτα, μία βεντάλια αναγκών, λειτουργιών και δραστηριοτήτων προβλέπονται και ικανοποιούνται όταν σχεδιάζονται και υλοποιούνται οι χώροι που τις φέρουν, δομημένοι ή αδόμητοι (δρόμοι, πλατείες ποδηλατόδρομοι, πάρκα, στάδια). Κατά κανόνα, συντηρούνται ή εγκαταλείπονται διαχειριζόμενοι από δημόσιους φορείς και χρησιμοποιούνται από όσους επιθυμούν ή αναγκάζονται. Χωρίς μεγάλη παράδοση και το ελληνικό δημόσιο προσπάθησε να ρυθμίσει τον αστικό χώρο και να αποδώσει στους πολίτες, γηγενείς ή διερχόμενους, χώροδομές και υποδομές, κοινής ωφέλειας και χρήσης.

Καθώς οι οικονομικοί περίοδοι του κεφαλαιοκρατικού συστήματος επικαλύπτονται ως προς τη διαδοχή τους, αφού η μία ετοιμάζει

την άλλη, προσωπικά δεν μπορώ να ορίσω χρονικά από πότε ο νεοφιλελευθερισμός της εποχής μας, μέσω των πολιτικών του διαχειριστών, «κατεδίωξε» γενικά την προηγούμενη φιλοσοφία του κοινωνικού κράτους, αναζητώντας καινούργια πεδία κερδοφορίας, επενδύοντας σε λειτουργίες από της οποίες το κράτος αποσύρεται.

Στο νέο πλαίσιο, δημόσιες δομές και υποδομές ιδιωτικοποιούνται σε παγκόσμιο επίπεδο, αποκτούν χαρακτήρα **εμπορεύματος**, ενώ παράλληλα ξεσπούν αστικές αντιστάσεις όπως για το ζήτημα της ιδιωτικοποίησης του πόσιμου νερού, το ζήτημα της στέγης ή το ζήτημα των εξώσεων που ακολούθησαν τις αποφάσεις «εξευγενισμού» τμημάτων πόλης, δηλαδή αστικών αναπλάσεων, όπως στη Μαδρίτη και το Πεκίνο το 2005. Όταν οι αντιστάσεις αποκτούν μεγάλη δυναμική, τυγχάνουν ανάλογης δημοσιότητας αλλά και καταστολής, όπως έγινε στο πάρκο Γκεζί της Κωνσταντινούπολης το 2013.

Υποστηρίζω ψυχή τε και σώματι τη μεγάλη αξία των αντιστάσεων στην απόσπαση του αστικού δημόσιου χώρου και για να επισημάνω τη στενή σχέση των αγώνων αυτών με τους εργατικούς αγώνες, θα χρησιμοποιήσω εδώ την άποψη του καθηγητή Γεωγραφίας και Ανθρωπολογίας David Harvey «το γενικό επιχείρημα του Μαρξ είναι ότι η υπεραξία παράγεται στη διαδικασία παραγωγής», διευκρινίζοντας παράλληλα ότι «το προϊόν που παράγεται δεν έχει αξία, μέχρι αυτή να πραγματωθεί στην αγορά». Τώρα αν το καλοσκεφτούμε συνεχίζει ο Harvey, βλέπουμε ότι η αξία δεν γίνεται απαραίτητα αντιληπτή στο σημείο της παραγωγής αλλά κάπου αλλού. Για παράδειγμα, η αξία μπορεί να παράγεται σε ένα κινέζικο εργοστάσιο και στη συνέχεια να πραγματώνεται σε ένα εμπορικό κέντρο στο Οχάιο, τη Μελβούρνη ή τη Ντόχα.

Επομένως, η πόλη ως επίπεδο πραγμάτωσης της υπεραξίας, συνιστά μέρος της κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Βλέποντάς το από την πλευρά της εργασίας, συνεχίζει ο Harvey, οι εργάτες μπορεί να αγωνίζονται για υψηλότερους μισθούς στον χώρο εργασίας και να το πετυχαίνουν, αλλά το επιστρέφουν στην αστική τάξη ως αύξηση ενοικίου ή λογαριασμού τηλεφώνου ή νερού, άρα θα πρέπει να

ανησυχούν και να κινητοποιούνται και για την άνοδο του κόστους ζωής γιατί πλήττονται. Το απίστευτο με το κεφάλαιο είναι η ελαστικότητά του. Αν χάσει κάπου, κερδίζει αλλού. Σε μια περίοδο κοινωνικής δημοκρατίας, που είχε χάσει κάποια δύναμη στους εργασιακούς χώρους, προσπάθησε να επανακτήσει όσα είχαν κερδίσει οι εργαζόμενοι μέσω άλλων μηχανισμών. Άρα, οι αγώνες που δίνονται στις πόλεις για μια ανθρώπινη καθημερινότητα, είναι εξ' ίσου σημαντικοί με αυτούς στους εργασιακούς χώρους.

Θέλοντας να επιμείνω στην αξία των αστικών αντιστάσεων θα χρησιμοποιήσω και ένα απόσπασμα από συνέντευξη της Τουρκάλας πρώην πολιτικής αρθρογράφου, νυν συγγραφέως, Ετζέ Τεμελκουράν που ζει αναγκαστικά στο Ζάγκρεμπ, διωκόμενη από το καθεστώς Ερντογάν. «Η Τουρκία, λέει, οδεύει προς έναν 'εκντουμπαϊσμό'. Τα εμπορικά κέντρα που φυτρώνουν ακόμα και σε φτωχές περιοχές και οι ουρανοξύστες που υψώνονται και παρουσιάζονται από την κυβέρνηση ως δείγματα ευημερίας αποτελούν χαρακτηριστική εφαρμογή ενός τέλεια σχεδιασμένου κοινωνικού προγράμματος. Είναι ένα πρόγραμμα που 'τρέχει' την τελευταία δεκαετία από τη δεύτερη πρωθυπουργική θητεία του Ερντογάν, προσβλέποντας στη μετατροπή των πολιτών σε υπάκουα καταναλωτικά όντα μιας κοινωνίας με συντηρητικές αξίες και την απομάκρυνση τους από τους δημόσιους χώρους και τους χώρους της διαμαρτυρίας. Η εξέγερση στο Γκεζί ήταν μια προσπάθεια αντίστασης σ' αυτό».

Ας έρθουμε τώρα στα καθ' ημάς. Σε μια ανάλογη περίοδο επίπλαστης ευμάρειας, όταν οι περισσότεροι είχαν δουλειά και το εισόδημα ήταν ικανοποιητικό -μιλάω για την εποχή Σημίτη την εποχή των μεγάλων έργων και ιδεών, όταν η ιδέα των Ολυμπιακών Αγώνων έγινε όργανο εκμαυλισμού και νάρκωσης των μαζών-γενικεύτηκε και εντάθηκε η επίθεση στους Δημόσιους Οργανισμούς, αλλά και στο περιβάλλον και στους δημόσιους ελεύθερους χώρους. Μιντιακά εργολαβικά και λοιπά συμφέροντα είχαν πρωτοστατήσει. Ο Λαμπράκης στο πάρκο Ελευθερίας, ο Κυριακού με τον Πανελλήνιο στο πάρκο του Πεδίου του Άρεως, ο Βαρδινογιάννης με τον Παναθηναϊκό και το γήπεδό του αρχικά στο πάρκο Γουδή και μετά στον Βοτανικό και στον Ελαιώνα, το ζεύγος

Γουλανδρή με το μουσείο Μοντέρνας Τέχνης αρχικά στο άλσος Ρηγίλλης και μετά στο άλσος Ριζάρη, ο Βωβός στο Βοτανικό σε συνεργασία με τον Βαρδινογιάννη καθώς το Μολ του θα γινόταν δίπλα στο μελλοντικό γήπεδο του Παναθηναϊκού. Το κίνημα της Αθήνας, δεδομένου του συσχετισμού δυνάμεων και των συνθηκών, πέτυχε κάποιες νίκες και κατόρθωσε να σώσει κάποιους από του προαναφερθέντες χώρους με κινητοποιήσεις και προσφυγές στο ΣτΕ.

Στα Γιάννενα, η πολιτική της μετατροπής σε χώρους ιδιωτικού πλουτισμού, μιας σειράς εκτάσεων και εγκαταστάσεων δημοτικού ιδιοκτησιακού καθεστώτος και μάλλον στα πιο ενδιαφέροντα σημεία της πόλης, με τη μορφή της μακροχρόνιας παραχώρησης, ξεκίνησε από τη δεκαετία του '90 και εντάθηκε σ' αυτή του 2000-2010. Ήταν μια εκτενής διαδικασία που συμπεριέλαβε τις δημοτικές επιχειρήσεις τουρισμού και αναψυχής («Κυρά-Φροσύνη», παλιό μικρό αναψυκτήριο δίπλα στην Παμβώτιδα, «Θαση», αναψυκτήριο στην κεντρική πλατεία σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη, ξενοδοχείο «Ξενία» στη λεωφόρο Δωδώνης σχεδιασμένο από τον Φίλιππο Βώκο, στα πλαίσια του προγράμματος των Ξενία από τον Ε.Ο.Τ.) και την εκ νέου κατασκευή της κεντρικής πλατείας ως «οροφή» υπογείου χώρου στάθμευσης ιδιωτικής εκμετάλλευσης. Εκτός αυτών, θύμα ιδιωτικοποίησης με την ευρύτερη έννοια, μπορεί να θεωρήσει κανείς την κατάληψη από κλειστά θηριώδη υπόστεγα του υπαιθρίου δημόσιου και ελεύθερου χώρου του Μώλου, επινόηση και δωρεά της Δημοτικής Αρχής στους παρακείμενους της λίμνης επιχειρηματίες ψυχαγωγίας, αλλά και τη «μαγική» εγκατάσταση στον εκτός σχεδίου αλλά παραλίμνιο τόπο του «Μάτσικα» του σταθμού των Κ.Τ.Ε.Λ. Ιωαννίνων.

Όπως γενικότερα έχει παρατηρηθεί, για την άλωση των δημοσίων χώρων, προηγείται ο μηχανισμός της απαξίωσής τους, και ακολουθεί η επινόηση αναπτυξιακών αναγκών κυρίως, και αστικών δευτερευόντως, στην οποία απαντά η επιχειρηματική πρωτοβουλία. Στην περίπτωση των Ιωαννίνων οι προαναφερθέντες χώροι, αφού εξέπεσαν λόγω δημόσιας διαχείρισης σαν Δημοτικές Επιχειρήσεις,

έναν άλλον μηχανισμό ασχέτων αλλά επιτηδείων (Δημοτική Αρχή, μέρος των Μ.Μ.Ε., Εφορία Νεωτέρων Μνημείων) φρόντισε να εκμηδενίσει την αξία κάποιων και ως αρχιτεκτονικά έργα και εννοώ την «Θαση» του Κωνσταντινίδη και το «Ξενία» του Βώκου. Ο χαρακτηρισμός τους γενικόλογα ως άσχημα, παράταιρα, φτωχά και ψυχρά, που έπιανε τόπο σε μία εποχή πλουτισμού και ανάδειξης νέων κοινωνικών στρωμάτων, έγινε με πρόθεση να συσκοτιστεί η αρχιτεκτονική αξία των έργων.

Και όταν ξέσπασαν οι αντιστάσεις, από τις πράξεις των Διοικούντων αποκαλύφθηκαν και εμφανίσθηκαν η αδιαφορία για το υφιστάμενο Γενικό Πολεοδομικό Σχεδιασμό, η αδιαφάνεια στη λήψη των αποφάσεων, η απουσία διαβούλευσης με τους φορείς και τις κινήσεις πολιτών για την κοινή περιουσία, η αυταρχική αντιμετώπιση των διαφωνούντων, η καταστολή και οι διώξεις, κυρίως όταν οι κινητοποιήσεις των πολιτών, δημιούργησαν ασφυκτική πίεση στους δημοτικούς διαχειριστές και στους φίλα κείμενους επιχειρηματίες.

Οι προαναφερθέντες δημόσιοι χώροι, για τους οποίους συγκροτήθηκε και κινητοποιήθηκε αφήνοντας παράδοση αγώνων για τον δημόσιο αστικό χώρο η «Επιτροπή Αγώνα Πολιτών», έχουν ιδιωτικοποιηθεί με τη διαφορά της «Θασης» όπου η «Κίνηση Πολιτών για την Θαση», αφού για χρόνια κράτησε ψηλά το ενδιαφέρον για το θέμα, πίεσε τον Δήμο να δεσμευτεί για την αποκατάσταση του έργου και του περιβάλλοντος χώρου στην αρχική μορφή. Πρότεινε την εγκατάσταση και νέων χρήσεων και την δημόσια διαχείρισή του ως μέσο προστασίας. Ο Δήμος προέβη μεν στην αποκατάσταση του κτιρίου μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων αλλά εν συνεχεία με πλειοδοτικό διαγωνισμό επέλεξε τον σημερινό μισθωτή, έναν καινούριο ιδιώτη.

Δεν θα αναφερθώ αναλυτικά στα πάθη των προαναφερθέντων δημοσίων χώρων ως κτηρίων -περιβάλλοντος χώρου, ούτε και στις επιπτώσεις στην καθημερινότητα. Επέλεξα την σύντομη αναφορά στην κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης στην κεντρική πλατεία της πόλης, που συμπυκνώνει τα αποτελέσματα στον περιβάλλοντα χώρο, στον Πολεοδομικό σχεδιασμό, στη φυσιογνωμία

της πόλης και στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Το 1992 η πλατεία χωρίστηκε από τον λοφίσκο στην κορυφή του οποίου έστεκε, με την διάνοιξη του «μικρού δακτυλίου» όπως τον χαρακτήρισαν, ο οποίος θα διοχέτευε την εκ της εισόδου της πόλης κυκλοφορία, στο χαμηλότερο υψομετρικά τμήμα της, παρακάμπτοντας το κέντρο. Στόχος ήταν η πεζοδρόμηση της Λεωφόρου Δωδώνης και η επαύξηση του ελεύθερου χώρου της πλατείας, από το κτήριο της πρώην Νομαρχίας, νυν Περιφέρειας μέχρι το Δημαρχείο. Με τη δημιουργία της παράκαμψης, για την οποία δεκάδες δέντρα κόπηκαν, ενώ η πλατεία ακρωτηριάστηκε και απομειώθηκε, η αισθητική της τραυματίστηκε και η λειτουργικότητά της διαταράχθηκε, καθώς έπαψε η επικοινωνία της άνω πόλης με τις κάτω συνοικίες που γινόταν μέσω της πλατείας, η πεζοδρόμηση της λεωφόρου Δωδώνης δεν υλοποιήθηκε. Εν αντιθέσει, η πραγματοποίηση της παράκαμψης ήταν η αφορμή για την παραχώρηση της πλατείας σε ιδιωτική επιχείρηση από το 2000, για την κατασκευή και εκμετάλλευση για 25 χρόνια, χώρου στάθμευσης 526 οχημάτων.

Η κατασκευή του υπόγειου γκαράζ δεν υπαγορεύθηκε από καμιά μελέτη, δεν εντάχθηκε σε κανέναν ευρύτερο σχεδιασμό αλλά αντιθέτως λειτουργεί ως πόλος έλξης περισσότερων αυτοκινήτων στο κέντρο και επιβάλλει τη συνέχιση της λειτουργίας της Λεωφόρου Δωδώνης, ως αυτοκινητόδρομου. Αποτέλεσμα των αποφάσεων αυτών, ήταν η λειτουργική, αισθητική και περιβαλλοντική υποβάθμιση του πολεοδομικού κέντρου. Έτσι, η σημερινή πλατεία, καθώς περιβάλλεται από δρόμους, λειτουργεί σαν κυκλοφοριακός κόμβος και χώρος στάθμευσης. Ελλείπει δε πρασίνου, βιώνεται από τους πολίτες σαν τόπος που έχει χάσει το νόημα της στάσης, της χαλάρωσης, της επικοινωνίας, της ανταλλαγής, του παιχνιδιού. Στην άκρη της πλατείας, στέκει το κτίριο της «Θασης» του Άρη Κωνσταντινίδη, που αφού δεν αφανίστηκε, είναι το μόνο που δίνει ρόλο στην πλατεία και κέντρο στην πόλη.

**Αρχιτέκτων Μηχανικός – Εισήγηση στη συζήτηση για τον Δημόσιο Χώρο, που έγινε στα Γιάννενα την Παρασκευή 23/6/2017, στα*

πλαίσια του τριήμερου φεστιβάλ της Χειρονομίας
Αντιεξουσιαστικής Κίνησης.